

УДК 347.627.2

Резникова Марія Олександрівна –

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри цивільного, трудового та господарського права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Mariia O. Reznikova –

candidate of philosophical sciences, associate professor,
assistant professor of the department of civil, labour and commercial law,
Oles Honchar Dnipro National University
(72 Naharina pr., Dnipro, 49000, Ukraine)

Розірвання шлюбу в порядку позовного провадження: проблемні питання

В статті досліджується процедура та порядок розірвання шлюбу в порядку позовного провадження. Встановлюються тимчасові перешкоди для подачі заяви про розірвання шлюбу. Обґрунтовується теза декларативності норми п. ч. 4 ст. 185 ЦПК України щодо «повернення позовної заяви про розірвання шлюбу під час вагітності дружини ...». Визначаються колізійні, суперечливі, не вирішені питання законодавчого регулювання цієї процедури, які були встановлені на підставі аналізу судової практики.

Ключові слова: шлюб, розірвання шлюбу, позовна заява, позовне провадження, повернення позовної заяви, залишення позову без розгляду, аналогія закону, надання подружжю строку для примирення.

В статье исследуется процедура и порядок расторжения брака в порядке искового производства. Определены временные ограничения для подачи заявления о расторжении брака. Обосновывается теза декларативности нормы п. 4 ст. 185 ГПК Украины касательно «возвращения искового заявления о расторжении брака во время беременности супруги». Определяются коллизионные, противоречивые, не решенные вопросы законодательного регулирования этой процедуры, которые были установлены на основании анализа судебной практики.

Ключевые слова: брак, расторжение брака, исковое производство, исковое заявление, аналогия закону, возвращение искового заявления, оставление искового заявления без рассмотрения, предоставление супругам время для примирения.

M.O. Reznikova Dissolution of Marriage within the Procedure of Action Proceedings: Problematic Issues

The article investigates the procedure for dissolution of marriage under action proceeding. Temporary obstacles to submit a divorce suit have been established. Declarative nature of p.4 of Art. 185 of the Civil Procedure Code of Ukraine regarding returning a divorce suit during the pregnancy of a spouse has been proved. In practice it is unclear how the judge can establish the fact of pregnancy at the stage of initiation of the case because neither family nor civil procedural legislation stipulates the necessity to submit a certificate of pregnancy along with the suit.

Judicial procedural mistakes during consideration of divorce cases under action proceeding have been established. It has been identified that divorce suits are submitted to the court under the rules of alternative jurisdiction.

When the court tries cases on dissolution of marriage it assumes that the marriage is based on a free will of a woman and a man. It is inadmissible to force a man and woman to get married. When the spouses are forced to terminate marriage, keep it, enter into intimate relations using physical or psychological violence it violates their right to freedom and privacy and can have consequences provided for by law.

Every spouse has the right to terminate marriage relationship. The law does not identify which measures can be applied by the court to bring the spouses together. The court is entitled but not obliged to give additional time for reconciliation.

Following the analysis of case law regarding decision on additional time for reconciliation it has been proposed to expel Art. 111 of the Family Code of Ukraine and p. 7 of Art. 240 of the Civil Procedure Code of Ukraine because, unfortunately, the institute of reconciliation does not result in keeping the marriage, but it drags such important cases as dissolution of marriage.

Conflicts, contradictory and unsolved issues of legal regulation of this procedure which were found during analysis of case law have been defined.

Keywords: *marriage, dissolution of marriage, action, action proceeding, returning of an action, dismissal without prejudice, analogy of law, providing the spouses with time for reconciliation.*

Постановка проблеми. Шлюб може бути припинено шляхом його розірвання за життя подружжя внаслідок волевиявлення обох або одного з них у суді або в органах РАЦСу. Наразі, у сучасних умовах розвитку шлюбно-сімейних відносин розірвання шлюбу було і залишається найпоширенішою формою припинення шлюбу. Згідно з законом, розірвання шлюбу має місце у випадках, коли подружжя або один з них вважають, що подальше спільне проживання або збереження шлюбу неможливе і бажають його розірвати. Можливість припинення шлюбу на підставі волевиявлення одного або обох подружжя є проявом принципу свободи шлюбу і рівності подружжя. Для розірвання шлюбу потрібна воля подружжя або одного з них, спрямована на юридичне закріплення відсутності шлюбу між сторонами. Розірвати можна лише шлюб, укладений в законному порядку, з дотриманням всіх умов і підстав укладення, тобто тільки дійсний шлюб. Розірвання шлюбу, в залежності від певних обставин може відбуватися у відділі реєстрації актів цивільного стану або в судовому порядку : в порядку позовного або окремого провадження.

На жаль, необхідно констатувати, що Україна займає в Європі не почесне перше місце за кількістю розлучень, оскільки за даними Держкомстату, на 295 тисяч укладених шлюбів в Україні припадає 130,7 тисячі розлучень. Тобто розлучаються 44,3% подружніх пар. А якщо взяти до уваги цивільні шлюби, які також розпадаються, то рівень розлучень в Україні, за даними фахівців, сягає 61%. Тобто, розпадається більш як половина пар. Це найвищий показник у Європі, за даними Євростату. Пік розлучень, кажуть соціологи, припадає на перші роки подружнього життя - від 3-х місяців до півтора року. Основною причиною розлучення в Україні

називають алкоголізм, вимушену розлуку та нестатки [1].

На підставі аналізу судових рішень про розірвання шлюбу за даними Єдиного державного реєстру судових рішень ми дійшли до висновку, що більша частина розірвання шлюбів відбувається за рішенням суду шляхом подання позовної заяви одним із подружжя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Невирішені раніше проблеми. Розірвання шлюбу в порядку позовного провадження є дослідженим не на достатньому рівні, оскільки у науковій літературі відсутні спеціальні дослідження цього питання. Більшість науковців, окрім Спектор О., розглядають загальні питання розірвання шлюбу у позовному провадженні в контексті припинення або розірвання шлюбу, не приділяють уваги конкретним, вузьким питанням розірвання шлюбу (А.Б. Болховітінова, В.К. Антошкіна, С.Б. Булеца, А.О. Дутко, К.М. Глиняна, І.В. Жилінкова, В.О. Жучкова, О.В. Ієвіня, Л.В. Липець, Миронюк С.А., О.В. Розгон, З.В. Ромовська, О.І. Сафончик, С.С. Сафронова, А.А. Стародубцева, Є.І. Фурса, С.Я. Фурса та інші), в яких в тій чи іншій мірі приділялась увага зазначеному питанню; що і визначає актуальність обраної теми з теоретичного боку.

Водночас результати даного дослідження мають і практичне значення. Визначення проблемних моментів розірвання шлюбу у порядку позовного провадження дасть можливість удосконалити законодавче регулювання цього питання, а саме : щодо декларативності норми п. ч. 4 ст. 185 ЦПК України «повернення позовної заяви про розірвання шлюбу під час вагітності дружини ...», неієвості інституту примирення подружжя в процесі розірвання шлюбу, тощо.

Метою статті є аналіз процедури розірвання шлюбу в порядку позовного провадження задля виявлення колізійних, проблемних та неврегульованих питань.

Виклад основного матеріалу. Одним із двох різновидів судового порядку розірвання шлюбу є позовне провадження, яке використовується, якщо один із подружжя не згоден на розлучення і, відповідно, існує наявний спір. Таким чином, у даному випадку мова йде про відсутність згоди подружжя щодо цього питання, унаслідок чого розірвання шлюбу здійснюється за ініціативою лише одного з них, а інший вважає за можливе подальше збереження сімейних стосунків або як обхід порядку розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя (ст. 109 СК). Вказаний обхід на практиці пов'язаний із чималою вартістю посвідчення нотаріусом договору про надання аліментного утримання, а вразі його невиконання ще й необхідністю сплати державного мита за вчинення нотаріусом виконавчого напису. Тому додатковим аргументом на користь позовного провадження є сума судового збору – 0,4 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб (768,40 грн. у 2019 році; розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб станом на 01 січня 2019 року становить 1921 грн. 00 коп.) та пільга щодо сплати судового збору при зверненні з окремим позовом про стягнення аліментів (відповідно до частини 1 пункту 3 статті 5 Закону України «Про судовий збір» «від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях звільняються : позивачі - у справах про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів чи зміну способу їх стягнення, а також заявники у разі подання заяви щодо видачі судового наказу про стягнення аліментів (пункт 3 частини першої статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законами № 2037-VIII від 17.05.2017, № 2234-VIII від 07.12.2017, № 2475-VIII від 03.07.2018) [2].

Загальний дозвіл щодо розірвання шлюбу за позовом одного з подружжя має певні винятки. Відповідно до ч. 2 ст. 110 Сімейного кодексу України позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини, крім випадків, коли один із подружжя

вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки кримінального правопорушення, щодо другого з подружжя або дитини.

В зазначених випадках суддя, на стадії відкриття провадження у справі, постановляє ухвалу про повернення позовної заяви (п. 5 ч. 4 ст. 185 ЦПК України). Повернення позовної заяви не перешкоджає повторному зверненню із заявою до суду, якщо перестануть існувати обставини, що стали підставою для повернення заяви (ч. 7 ст. 185 ЦПК).

На нашу думку, норма п. ч. 4 ст. 185 ЦПК України щодо «повернення позовної заяви про розірвання шлюбу під час вагітності дружини ...» є дещо декларативною. Оскільки в практичній площині виявляється не зрозумілим, яким чином суддя на стадії відкриття провадження у справі може встановити факт розірвання шлюбу саме з вагітною жінкою, оскільки ні сімейним законодавством, ні цивільно-процесуальним не передбачено подання до заяви про розірвання шлюбу довідки про наявність або відсутність вагітності жінки.

Аналіз судової практики за даними єдиного державного реєстру судових рішень підтверджує зазначену тезу. Так, наприклад, під час розгляду справи № 448/1720/17 (провадження № 2/448/457/18) у відкритому підготовчому засіданні 20 квітня 2018 р. суддею Білоус Ю.Б. Мостиського районного суду Львівської області, було встановлено, що позивач ОСОБА_1 позов підтримав та просив шлюб розірвати, оскільки відповідач ОСОБА_2 з ним не проживає однією сім'єю та перебуває в стані вагітності від іншого чоловіка. Відповідач ОСОБА_2 в підготовчому засіданні позов визнала, просила шлюб розірвати, пояснила суду, що перебуває в стані вагітності від іншого чоловіка.

Заслухавши пояснення сторін, дослідивши матеріали справи, суд вважає, що позов ОСОБА_1 слід залишити без розгляду, виходячи з наступного. З позовної заяви вбачається, що з травня 2017 року сторони проживають окремо. З наданих у підготовчому засіданні пояснень позивача та відповідача відомо, що відповідач ОСОБА_2 на даний час перебуває в стані вагітності від іншого чоловіка.

Доказів вчинення протиправної поведінки, яка містить ознаки кримінального правопорушення одним із подружжя щодо

другого з подружжя або дитини - суду не надано, тому даний позов підлягає залишенню без розгляду.

Згідно ч. 2 ст. 110 СК України, позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини, крім випадків, коли один із подружжя вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки кримінального правопорушення, щодо другого з подружжя або дитини. Крім того, пунктом 9 Постанови пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» № 11 від 21.12.2007 року чітко встановлено, що згідно з ч. 2 ст. 110 СК позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлено протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини, крім випадків, коли один із подружжя вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки злочину щодо другого з подружжя або дитини. Вказане обмеження стосується як чоловіка, так і дружини.

При відкритті провадження у справі за цим позовом суду не було надано відомостей про вагітність відповідача, тому суд не мав можливості вирішити питання про повернення позовної заяви відповідно до вимог ЦПК України.

Нормами діючого ЦПК України не передбачено припинення провадження у справі, а існують лише підстави для закриття провадження у справі та залишення позову без розгляду.

Враховуючи те, що відповідно до ч. 2 ст. 256 ЦПК України, у разі закриття провадження у справі повторне звернення до суду з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав не допускається, суд вважає за необхідне з метою не порушення права позивача на доступ до правосуддя, застосувати аналогію закону і залишити даний позов без розгляду. При цьому, слід роз'яснити позивачу, що залишення позову без розгляду не перешкоджає повторному зверненню до суду після усунення умов, що були підставою для залишення позову без розгляду.

На підставі наведеного, керуючись ст. 110 СК України, ст. 10, п. 5) ч. 4 ст. 185, 247, ст. 257,

ст. 258, 260 - 261, 353 ЦПК України, суд, ухвалив позовну заяву ОСОБА_1 до ОСОБА_1 Мар'яни Василівни про розірвання шлюбу - залишити без розгляду. Роз'яснити позивачу, що залишення позову без розгляду не перешкоджає повторному зверненню до суду після усунення умов, що були підставою для залишення позову без розгляду [3].

Зазначений приклад, по-перше, наочно підтвердив нашу думку щодо декларативності норми п. ч. 4 ст. 185 ЦПК України, оскільки суддя на стадії відкриття провадження по справі отримує відомості про вагітність відповідача, лише з позовної заяви та доданих до неї документів; по-друге, було встановлено пробіл (не врегульоване питання) у процесуальному законодавстві, оскільки чинне цивільно-процесуальне законодавство не регулює питання яким чином повинен діяти суддя (яку ухвалу постановити), в разі якщо факт вагітності дружини по справах про розірвання шлюбу був встановлений не на стадії відкриття провадження, а пізніше, на стадії проведення підготовчого провадження або розгляду справи по суті у судовому засіданні.

Так, після відкриття провадження по справі суд може його припинити без ухвалення рішення лише шляхом постановлення двох ухвал : про закриття провадження по справі (ст. 255 ЦПК) або залишення позову без розгляду (ст. 257 ЦПК). Ретельний аналіз підстав для залишення позову без розгляду (ст. 257 ЦПК) та закриття провадження у справі (ст.257 ЦПК) – не надає відповіді на питання, яку ухвалу повинен постановити суддя, у разі якщо факт вагітності дружини по справах про розірвання шлюбу було встановлено вже на стадії проведення підготовчого провадження або розгляду справи по суті у судовому засіданні.

В зв'язку з чим, виникає необхідність проаналізувати процесуальні наслідки, які виникають для сторін у разі залишення позову без розгляду і закриття провадження по справі та з'ясувати сутність зазначених інститутів.

Залишення заяви без розгляду – це форма закінчення цивільного процесу у справі без ухвалення рішення, у зв'язку з наявністю чи виникненням обставин, які визначено законом, що не перешкоджає наступному зверненню до суду із вимогою між тими самими сторонами,

про той самий предмет і з тих самих підстав [4, с. 413].

Підстави для залишення позову без розгляду свідчать про недотримання позивачем процесуального порядку подання позову (що і відбувається у разі не подання доказів та не зазначення позивачем у позові про вагітність відповідача по даним категоріям справ, прим. автора), а також поведінку сторін, яка свідчить або припускає їхнє небажання продовжувати цивільний процес у справі, зокрема внаслідок недобросовісної поведінки позивача [4, с. 413].

Особа, позов якої залишено без розгляду, після усунення умов, що були підставою для залишення заяви без розгляду, має право звернутися до суду повторно (ч. 2 ст. 257 ЦПК України).

Закриття провадження у справі – це форма закінчення цивільного процесу у справі без ухвалення рішення, що виключає можливість подальшого звернення до суду з вимогою між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав у зв'язку з наявністю чи виникненням обставин, які визначено законом [4, с. 414].

Підстави для закриття провадження у справі визначено ч. 1 ст. 255 ЦПК України, при цьому зазначений перелік є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає. Зазначене правило розповсюджується і на підстави для залишення позову без розгляду (ч. 1 ст. 257 ЦПК).

Обставини для закриття провадження у справі вказують на неправомірність виникнення процесу, тобто у позивача відсутнє право на пред'явлення позову, або неможливість продовження процесу [4, с. 414].

У разі закриття провадження у справі повторне звернення до суду з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав не допускається. Наявність ухвали про закриття провадження у зв'язку з прийняттям відмови позивача від позову не позбавляє відповідача в цій справі права на звернення до суду за вирішенням цього спору (ч. 2 ст. 256 ЦПК).

Таким чином, оскільки однією з підстав для залишення позову без розгляду є недотримання позивачем процесуального порядку подання позову (п. 5 ч. 4 ст. 185 ЦПК України), а також з метою не порушення права

позивача на доступ до правосуддя в майбутньому, коли відпадуть підстави для неможливості розірвання шлюбу (ч. 2 ст. 110 Сімейного кодексу України), пропонуємо статтю 257 Цивільно-процесуального кодексу України (Залишення позову без розгляду) доповнити пунктом 13 наступного змісту: «подана заява про розірвання шлюбу під час вагітності дружини або до досягнення дитиною одного року без дотримання вимог, встановлених Сімейним кодексом України і ці обставини не були і не могли бути встановлені на стадії відкриття провадження у справі (оскільки позивачем до заяви не були додані необхідні докази та/або ця обставина не була зазначена у заяві)».

На нашу думку зазначені зміни до ст. 257 ЦПК не лише усунуть прогалину у цивільно-процесуальному законодавстві а й зможуть запобігти в майбутньому допущення грубих процесуальних помилок в суддівській практиці при розгляді зазначеної категорії справ, з огляду на наступний приклад.

Під час розгляду справи № 226/2363/17 (ЄУН 226/2363/17, провадження № 2/226/123/2018) Димитровським міським судом Донецької області (м. Мирноград) цивільної справи за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання шлюбу 13 березня 2018 року суддею Петуніною І.В. було встановлено, що позивач ОСОБА_1 звернулась до Димитровського міського суду Донецької області з позовною заявою до ОСОБА_2 про розірвання шлюбу, в обґрунтування якої зазначила, що з відповідачем перебуває у зареєстрованому шлюбі з 13 червня 2009 року та мають від даного шлюбу двох малолітніх дітей: ІНФОРМАЦІЯ_1 та ІНФОРМАЦІЯ_2. З травня 2017 року фактичні шлюбні відносини з відповідачем припинені, спільне господарство не ведеться, мешкають окремо один від одного. Спорю щодо розподілу спільно набутого майна сторони не мають, діти, за спільним їх рішенням проживають з позивачем. Просила розірвати шлюб між нею та ОСОБА_2.

Ухвалою суду від 29 січня 2018 року справа була призначена до розгляду по суті.

Позивач надала суду заяву про розгляд справи без її участі, на позові наполягає.

У судове засідання 13 березня 2018 року сторони не з'явилися, про час та місце розгляду справи повідомлялись у порядку, передбаченому

чинним цивільно-процесуальним законодавством, відповідач ОСОБА_2 надав заяву з проханням розглянути справу без його участі, а також довідку Мирноградської ЦМЛ від 12.03.2018 року, згідно з якою позивач ОСОБА_1 перебуває на обліку у жіночій консультації м. Мирнограда з 12.10.2017 року, діагноз: вагітність ІІІ, 33-34 тижня.

Дослідивши матеріали справи, суд вважає, що провадження у справі підлягає припиненню, а матеріали позову підлягають поверненню позивачу з наступних підстав.

За змістом ч.ч.2-4 ст.110 СК України позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини, крім випадків, коли один із подружжя вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки кримінального правопорушення, щодо другого з подружжя або дитини. Чоловік, дружина мають право пред'явити позов про розірвання шлюбу протягом вагітності дружини, якщо батьківство зачатої дитини визнане іншою особою. Чоловік, дружина мають право пред'явити позов про розірвання шлюбу до досягнення дитиною одного року, якщо батьківство щодо неї визнане іншою особою або за рішенням суду відомості про чоловіка як батька дитини виключено із актового запису про народження дитини.

Згідно з роз'ясненнями, викладеними у п.9 постанови Пленуму Верховного Суду України № 11 від 21.12.2007 року «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя», встановивши зазначені обставини, суддя відмовляє у відкритті провадження у справі за заявою про розірвання шлюбу, а якщо воно було відкрито, - припиняє провадження у справі. Ухвали такого роду не є перепорою для повторного звернення до суду з тих самих підстав у зв'язку зі зміною обставин, згаданих у ст.110 СК України.

Згідно з письмовими поясненнями відповідача від 12.03.2018 року, будь-якої протиправної поведінки щодо своєї дружини та дітей він не вчиняв.

Таким чином, встановивши, що будь-яких із зазначених вище обставин, за яких ОСОБА_1 вправі пред'явити позов про розірвання шлюбу в період своєї вагітності, а також до досягнення

дитиною одного року, в заяві не зазначено, доказів на їх підтвердження нею також не надано, суд, керуючись правилами ст.185 ч. 4 п.5 ЦПК України, вважає необхідним провадження у справі припинити та повернути позивачу матеріали позовної заяви.

На підставі ст.110 СК України, керуючись ст.ст. 185, 260-261, 353-354 ЦПК України, суд, постановив : провадження у цивільній справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання шлюбу припинити та позовну заяву ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання шлюбу повернути позивачу [5].

В зазначеному прикладі суддя вірно керувався нормою ст.185 ч. 4 п.5 ЦПК України, однак такого інституту чи терміну як «припинення провадження у справі» чинний Цивільно-процесуальний кодекс України не містить, оскільки як вже зазначалось на стадії після відкриття провадження у справі суд може його припинити без ухвалення рішення лише шляхом постановлення двох ухвал : про закриття провадження по справі (ст. 255 ЦПК) або залишення заяви без розгляду (ст. 257 ЦПК), також за результатами підготовчого засідання суд ще може постановити ухвалу (окрім двох вище перелічених) про закриття підготовчого провадження та призначення справи до судового розгляду по суті (ч. 2 ст. 200 ЦПК). На стадії ж відкриття провадження у справі суд може постановити наступні ухвали : про залишення позову без руху (ч. 1-3 ст. 185 ЦПК); про повернення позову (ч. 4 ст. 185 ЦПК); відмовити у відкритті провадження у справі (ст. 186 ЦПК) та про відкриття провадження у справі (ст. 187 ЦПК).

Таким чином, на стадії розгляду справи по суті чинний ЦПК України не передбачає постановлення ухвали «про припинення провадження у справі та повернення позивачу матеріалів позовної заяви» - така ухвала є грубим порушенням чинного цивільного процесуального законодавства і не може бути оскаржена до суду апеляційної інстанції в порядку ст. 353 ЦПК України, як така, що не відома чинному цивільно-процесуальному законодавству України.

Частина друга - четверта статті 110 СК України передбачає підстави припинення заборони після народження дитини, а саме : 1) чоловік, дружина мають право пред'явити позов

про розірвання шлюбу протягом вагітності дружини, якщо батьківство зачатої дитини визнане іншою особою; 2) чоловік, дружина мають право пред'явити позов про розірвання шлюбу до досягнення дитиною одного року, якщо батьківство щодо неї визнане іншою особою або за рішенням суду відомості про чоловіка як батька дитини виключено із актового запису про народження дитини; 3) один із подружжя вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки кримінального правопорушення, щодо другого з подружжя або дитини. При цьому розірвання шлюбу, як відзначає Ольга Спектор, може відбуватися незалежно від наявності вироку суду [6, с. 60].

Слід зазначити, що у науковій літературі пропонують розширити й уточнити даний перелік. Зокрема, А.Б. Болховітінова вважає за доцільне позбавити того з подружжя, хто вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки кримінального правопорушення, щодо другого з подружжя або дитини, права на пред'явлення позову або розірвання шлюбу як попередження умисних дій особи, яка має намір розірвати шлюб [7, с. 5,7,15].

У контексті протиправної поведінки одного з подружжя, яка містить ознаки кримінального правопорушення, не можна не відзначити позицію Л.В. Липець, яка розглядає це питання в іншому аспекті. Так, на її думку, положення про таку поведінку одного з подружжя є неповним і потребує корегування, а саме : якщо відповідні дії вчинені і щодо інших осіб, оскільки якщо людина хоча б раз у житті скоїла злочин або вчинила замах на злочин щодо сторонньої особи, то вона будь-коли може повторити такі дії, не виключено, що й стосовно близьких людей [8, с.89-90, 92-93].

Ми підтримуємо думку О. Спектор, з приводу того, що відповідні зміни до законодавства є передчасними, оскільки не враховано низьку аспектів : 1) складнощі визначення поняття «близька людина»; 2) не враховано, що другий із подружжя може зловживати даним положенням і спеціально підсилати близьких людей чи інших осіб, які будуть провокувати на відповідну поведінку одного з подружжя; 3) не враховано, що кримінальні правопорушення можуть бути вчинені в стані афекту, як перевищення меж самооборони і т.д. [6, с. 60].

У свою чергу С.Б. Булеца, Ю.Ф. Іванов, О.В. Ієвіня пішли ще далі. І пропонують доповнити ч. 2 ст. 110 СК України положенням, яке надає можливість розривати шлюб під час вагітності дружини або до досягнення дитиною одного року і тоді коли поведінка іншого з подружжя суперечить моральним засадам суспільства (наприклад, подружні зради, постійне пияцтво) [9, с. 141-142]. Погоджуючись з думкою вищезазначених вчених Спектор О., відзначає, що «зрозуміло, що скоріш за все виникнуть складнощі на практиці, оскільки «суперечить моральним засадам суспільства» - це оціночна категорія, яка буде розглядатися у тому чи іншому випадку по-різному. Але це не повинно стати перешкодою для розірвання шлюбу, оскільки в Україні напрацьована практика застосування оціночних понять [6, с. 60].

Окрім того, на думку, О. Спектор, у законодавстві неповно розкритий випадок розірвання шлюбу у період вагітності дружини або до досягнення дитиною одного року, якщо батьківство визнане іншою особою або є рішення суду, яким відомості про чоловіка як батька дитини виключено з актового запису про народження дитини. Так, не враховано, що між подружжям може бути відсутній спір щодо розірвання шлюбу і, відповідно, розлучення у позовному провадженні матиме формальний характер. У зв'язку із цим вважаємо за доцільне розглядати такі справи у порядку окремого провадження і внести відповідні зміни у законодавство [6, с. 60].

Позови про розірвання шлюбу подаються до суду за правилами альтернативної підсудності, тобто за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача також у разі, якщо на його утриманні є малолітні або неповнолітні діти або якщо він не може за станом здоров'я чи з інших поважних причин виїхати до місця проживання відповідача. За домовленістю подружжя справа може розглядатися за зареєстрованим місцем проживання чи перебування будь-кого з них (ч. 2 ст. 28 ЦПК України).

Проголошена Конституцією України охорона сім'ї державою полягає, зокрема, в тому, що шлюб може бути розірвано в судовому порядку лише за умови, якщо встановлено, що подальше спільне життя подружжя і збереження

шлюбу суперечитиме інтересам одного з них чи інтересам їх дітей. Із цією метою суди повинні уникати формалізму при вирішенні позовів про розірвання шлюбу, повно та всебічно з'ясовувати фактичні взаємини подружжя, дійсні причини позову про розірвання шлюбу, враховувати наявність малолітньої дитини, дитини-інваліда та інші обставини життя подружжя, забезпечувати участь у судовому засіданні, як правило, обох сторін, вживати заходів до примирення подружжя.

Відповідно до ст. 111 СК України суд вживає заходів щодо примирення подружжя, якщо це не суперечить моральним засадам суспільства.

Це правило застосовується лише у тому випадку, коли розірвання шлюбу здійснюється в порядку позовного провадження.

Цивільний процесуальний кодекс не містить приблизного переліку заходів до примирення подружжя, тому, в практичній площині все зводиться до постановлення судом ухвал про надання подружжю строку для примирення.

Необхідно відзначити, що законодавець при підготовці чинного Сімейного кодексу України не визначив строк в межах якого подружжю може надаватись термін для примирення. Тривалий час це питання регулюється Цивільним процесуальним кодексом України, а саме ч. 5 ст. 191 ЦПК (в редакції від 18 квітня 2004 р.), відповідно до якої «у справі про розірвання шлюбу суд може зупинити розгляд справи і призначити подружжю строк для примирення, який не може перевищувати шести місяців (частина п'ята статті 191, із змінами, внесеними згідно із Законом № 2453-VI від 07.07.2010) [19, с. 461]. Тому, якщо суд дійшов висновку про надання строку для примирення, він вирішував питання про зупинення провадження у справі [10, с. 485].

Відповідно до чинного ЦПК (в редакції від 3 жовтня 2017 року, закон № 2147- VIII), а саме ч. 7 ст. 240 «у справі про розірвання шлюбу суд може зупинити розгляд справи і призначити подружжю строк для примирення, який не може перевищувати шести місяців. Вважається, що такий строк є цілком достатнім для подружжя, щоб зрештою з'ясувати, чи можливе між ними продовження шлюбно-сімейних відносин чи ні [4, с. 339-340].

При визначенні строку на примирення суд заслуховує думку сторін та враховує конкретні обставини справи. Залежно від конкретних обставин це може бути строк у місяць, два, чотири місяці. Однак, якщо ж обидві сторони погоджуються на розірвання шлюбу і суд встановлює, що сімейні відносини зруйновані остаточно, він може винести рішення про розірвання шлюбу і без відкладення розгляду справи і призначення строку для примирення. Ухвала суду про відкладення розгляду справи слуханням та надання сторонам строку на примирення не підлягає оскарженню в апеляційному та касаційному порядку.

Застосування примирення не повинно суперечити моральним засадам суспільства, тобто суд не може примушувати дружину та чоловіка проживати разом, цікавитися обставинами їх приватного життя, вимагати надання доказів порушення сімейних обов'язків особистого характеру, звертатися за місцем роботи, навчання, тощо з пропозицією сприяти примиренню подружжя. Такі дії суду будуть кваліфікуватись як порушення принципу змагальності та диспозитивності (ст.12, ч. 2 ст. 13 ЦПК), а також як порушення таємниці особистого життя і втручання у їхнє сімейне життя.

Проаналізувавши судову практику ухвал про примирення, ми дійшли до висновку, що цей інститут сімейного права є майже неіснуючим, тобто мертвим, оскільки знайти в Єдиному реєстрі судових рішень справу, в якій надавався термін для примирення і в подальшому подружжя примирилось і залишило позов без розгляду у зв'язку з цим – майже неможливо.

Як приклад, можна навести справу № 520/5161/18 (провадження № 2/520/4548/18). 27.07.2018 року Київським районним судом м. Одеси під час розгляду справи у відкритому судовому засіданні про розірвання шлюбу, після заслуховування пояснень сторін, суд дійшов до висновку про наявність підстав для зупинення розгляду справи, у передбаченому п. 4 ч.1 ст.251 ЦПК України порядку, та призначення подружжю строку для примирення з огляду на таке. Проголошена Конституцією України охорона сім'ї державою полягає, зокрема, в тому, що шлюб може бути розірвано в судовому порядку лише за умови, якщо встановлено, що подальше спільне життя подружжя і збереження

шлюбу суперечитиме інтересам одного з них чи інтересам їх дітей.

Таким чином, суд, використовуючи надану законом можливість зупинення розгляду справи для примирення подружжя, особливо за наявності малолітньої дитини, при прийнятті даного рішення зауважує в цій ухвалі, що примирення подружжя не суперечитиме моральним засадам суспільства, враховує той факт, що подружжя має малолітню дитину, ОСОБА_3, за для охорони інтересів якої є бажаним проживання в повній родині, через що вбачаються підстави для надання подружжю строку для налагодження відносин та примирення.

Разом з тим, при визначенні строку на примирення подружжя суд вважає за необхідне зазначити, що бере до уваги фактичні взаємини подружжя, думку дружини, яка заперечує проти надання строку на примирення, думку чоловіка, який просить надати строк для примирення, підстави поданого позивачем позову, а також конкретні обставини справи, у якій розглядається, зокрема, ставлення сторін один до одного.

Суд приходить до висновку, що один місяць буде обґрунтованим строком для визначення подружжя із доцільністю збереження шлюбу, примирення та доцільністю у зв'язку з цим продовження спільного життя.

Відповідно до ст. 111 Сімейного кодексу України, суд вживає заходів щодо примирення подружжя, якщо це не суперечить моральним засадам суспільства.

Згідно з п. 4 ч.1 ст. 251 ЦПК України суд зобов'язаний зупинити провадження по справі у разі надання сторонам у справі про розірвання шлюбу строку для примирення. Керуючись ст. 111 СК України, ст.251 ЦПК України, суд, ухвалив надати подружжю ОСОБА_1 та ОСОБА_2 строк для примирення в один місяць.

Провадження по справі до закінчення строку для примирення, визначеного судом, - зупинити [12].

В подальшому, по цій же № 520/5161/18 було постановлено рішення 29.08.2018 року про задоволення позову про розірвання шлюбу.

«Розірвати шлюб між ОСОБА_1 та ОСОБА_2, зареєстрований відділом державної реєстрації актів цивільного стану Ленінського районного управління юстиції у м. Донецьку,

актовий запис № 361 від 14 жовтня 2000 року. Шлюб між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 вважати розірваним удень набрання чинності цим рішенням» [13]. Таких прикладів можна навести безліч.

Тому, на підставі проведеного аналізу судової практики щодо постановлення ухвал про надання подружжю строку для примирення ми пропонуємо виключити статтю 111 Сімейного кодексу України та ч. 7 ст. 240 Цивільного процесуального кодексу України, оскільки інститут примирення, нажаль, майже не призводить до збереження шлюбу, натомість лише затягує розгляд таких соціально значимих категорій справ – як розірвання шлюбу.

Як видно з наведених прикладів, в процесі підготовки справи до судового розгляду судом з'ясовуються фактичні взаємини подружжя, дійсні причини позову про розірвання шлюбу, коло доказів, необхідних для вирішення справи, та інші питання. У процесі судового розгляду справи про розірвання шлюбу суд та інші учасники здійснюють ряд процесуальних дій, які спрямовані на всебічний розгляд справи та вирішення спору.

Суду належить з'ясувати саме дійсні причини пред'явлення позову про розірвання шлюбу, але лише у тій мірі, в якій це реально можливо. При розгляді справи про розірвання шлюбу суд повинен з'ясувати фактичні взаємини подружжя і прийняти заходи по їх примиренню, якщо це не суперечить моральним засадам суспільства. В більшості випадків подружжя не надає серйозних виважених причин для розлучення суду. Подружжя не розкриває дійсні (інтимні, психологічні) причини розлучення, а втручання суду у ці питання вважається втручанням в їх особисте життя, тому Сімейний кодекс не передбачає обов'язок повідомляти про особисті причини розлучення. З'ясування фактичних взаємин подружжя потребує багато часу, уваги, якого у судді обмаль. Тому часто з'ясовується лише основна причина погіршення взаємин подружжя. Однак, суд бере до уваги наявність малолітньої дитини, дитини-інваліда (вирішується питання місця проживання дитини, виховання та їх утримання) та інші обставини життя подружжя (один з подружжя непрацездатний і потребує матеріальної допомоги, а також питання щодо розділу майна,

набутого подружжям під час спільного проживання) [14, с. 98-99].

У справах про розірвання шлюбу факти, викладені позивачем у позовній заяві, як правило, не оспорожуються другою стороною. Позивач може вказувати на те, що відповідач не цікавиться життям сім'ї, не бере участі у вихованні дитини та не дає засобів на її утримання, сторони не підтримують подружніх відносин, відповідач фактично має іншу сім'ю тощо. Якщо ж відповідач заперечує ту або іншу обставину, на яку посилається позивач, то вона підлягає доказуванню [14, с. 99].

У статті 112 СК України підстава для розірвання шлюбу сформульована як загальний оціночний критерій, який дає суду можливість розглянути усі сфери подружніх відносин і прийняти рішення з врахуванням інтересів дітей та кожного з подружжя.

Так, суд з'ясовує фактичні взаємини подружжя, дійсні причини позову про розірвання шлюбу, бере до уваги наявність малолітньої дитини, дитини з інвалідністю та інші обставини життя подружжя.

Суд постановляє рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що подальше спільне життя подружжя і збереження шлюбу суперечило б інтересам одного з них, інтересам їхніх дітей, що мають істотне значення (ст. 112 СК України).

Тобто основний акцент робиться на тому, наскільки збереження шлюбу суперечить інтересам одного з подружжя або інтересам їхніх дітей, а не можливості збереження сім'ї. При винесенні рішення суд буде змушений надавати пріоритет інтересам того з подружжя, який наполягає на розірванні шлюбу на шкоду інтересам другого з подружжя, який бажає зберегти шлюб.

Відповідно до ч. 2 ст. 114 Сімейного кодексу України у разі розірвання шлюбу судом шлюб припиняється у день набрання чинності рішенням суду про розірвання шлюбу.

Висновки. На підставі проведеного аналізу ми дійшли до наступних висновків:

1) оскільки однією з підстав для залишення позову без розгляду є недотримання позивачем процесуального порядку подання позову (п. 5 ч. 4 ст. 185 ЦПК України), а також з метою не порушення права позивача на доступ до правосуддя в майбутньому, коли відпадуть

підстави для неможливості розірвання шлюбу (ч. 2 ст. 110 Сімейного кодексу України), пропонуємо статтю 257 Цивільно-процесуального кодексу України (Залишення позову без розгляду) доповнити пунктом 13 наступного змісту: «подана заява про розірвання шлюбу під час вагітності дружини або до досягнення дитиною одного року без дотримання вимог, встановлених Сімейним кодексом України і ці обставини не були і не могли бути встановлені на стадії відкриття провадження у справі (оскільки позивачем до заяви не були додані необхідні докази та/або ця обставина не була зазначена у заяві)».

На нашу думку зазначені зміни до ст. 257 ЦПК не лише усунуть прогалину у цивільно-процесуальному законодавстві, а й зможуть запобігти в майбутньому допущення грубих процесуальних помилок в суддівській практиці при розгляді зазначеної категорії справ.

2) на підставі проведеного аналізу судової практики щодо постановлення ухвал про надання подружжю строку для примирення ми пропонуємо виключити статтю 111 Сімейного кодексу України та ч. 7 ст. 240 Цивільного процесуального кодексу України, оскільки інститут примирення, нажаль, майже не призводить до збереження шлюбу, натомість лише затягує розгляд таких соціально значимих категорій справ – як розірвання шлюбу.

3) під час розгляду справ про розірвання шлюбу суд виходить з того, що відповідно до ст. 24 СК України шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка. Примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається. У ч.ч. 3,4 ст. 56 СК України передбачено, що кожен з подружжя має право припинити шлюбні відносини. Примушування до припинення шлюбних відносин, примушування до їх збереження, в тому числі примушування до статевого зв'язку за допомогою фізичного або психічного насильства, є порушенням права дружини, чоловіка на свободу та особисту недоторканність і може мати наслідки, встановлені законом. Також суд не може примушувати дружину та чоловіка проживати разом, цікавитися обставинами їх приватного життя, вимагати надання доказів порушення сімейних обов'язків особистого характеру тощо. Закон не визначає, які саме заходи можуть застосовуватися судом для примирення

подружжя. Надання додаткового строку для примирення є виключно правом суду, а не його обов'язком.

Список використаних джерел:

1. Мороз М. Україна – на першому місці в Європі за кількістю розлучень. URL: <https://expres.online/archive/main/2015/08/23/148726-ukrayina-pershomu-misci-yevropi-kilkisty-rozluchen>.
2. Про судовий збір: Закон України від 08.01.2011 № 3674-VI, в редакції від 28.08.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17/ed20180828>.
3. Ухвала про залишення позовної заяви без розгляду від 20.04.2018 р. по справі № 448/1720/17 (провадження № 2/448/457/18) Мостиського районного суду Львівської області. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73513094>.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. д.ю.н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М.М. Ясинка. К.: Алерта, 2018. 604 с.
5. Ухвала по справі № 226/2363/17 (ЄУН 226/2363/17, провадження № 2/226/123/2018) Димитровського міського суду Донецької області (м. Мирноград) від 13 березня 2018 року URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72705527>.
6. Спектор О. Розірвання шлюбу у порядку позовного провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 58-64.
7. Болховітінова А.Б. Припинення шлюбу за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2009. 18 с.
8. Липець Л.В. Врегулювання шлюбних та подібних відносин законом і договором: монографія. К., 2013. 187 с.
9. Булеца С.Б., Іванов Ю.Ф., Ієвіня О.В. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Судова практика з питань сімейних стосунків станом на 03.09.2014 р. К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2014. 480 с.
10. Кравчук В.М., Угриновська О.І. Науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України. 2-ге вид., перероб. і доп. Х.: Фактор, 2010. 800 с.
11. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. д.ю.н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М.М. Ясинка. К.: Алерта, 2018. 604 с.
12. Ухвала по справі № 520/5161/18 (Провадження № 2/520/4548/18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75541120>.
13. Рішення по справі № 520/5161/18 (Провадження № 2/520/4548/18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75541120>.
14. Кавун С.М., Ключев О.М., Стародубцева А.А. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Судова практика з питань сімейних стосунків. К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2017. 360 с.

References:

1. Moroz M. Ukraine – na pershomu mistsi v Yevropi za kilkistiu rozluchen. URL: <https://expres.online/archive/main/2015/08/23/148726-ukrayina-pershomu-misci-yevropi-kilkisty-rozluchen>.
2. Pro sudovyi zbir: Zakon Ukrainy vid 08.01.2011 № 3674-VI, v redaktsii vid 28.08.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17/ed20180828>.
3. Ukhvala pro zalysheattia pozovnoi zaiavy bez rozghliadu vid 20.04.2018 r. po spravi № 448/1720/17 (provadzhenia № 2/448/457/18) Mostyskoho raionnoho sudu Lvivskoi oblasti. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73513094>.
4. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar / za zah. red. d.yu.n., profesora, akademika Akademii nauk vyshchoi shkoly Ukrainy M.M. Yasynka. K.: Alerta, 2018. 604 s.

5. Ukhvala po spravi № 226/2363/17 (IeUN 226/2363/17, provadzhennia № 2/226/123/2018) Dymytrovskoho miskoho sudu Donetskoi oblasti (m. Myrnohrad) vid 13 bereznia 2018 roku URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72705527>.
6. Spektor O. Rozirvannia shliubu u poriadku pozovnoho provadzhennia. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2016. № 12. S. 58-64.
7. Bolkhovitinova A.B. Prypynennia shliubu za zakonodavstvom Ukrainy: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.03. K.: Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka, 2009. 18 s.
8. Lypets L.V. Vrehuliuvannia shliubnykh ta podibnykh vidnosyn zakonom i dohovorem: monohrafiia. K., 2013. 187 s.
9. Buletsa S.B., Ivanov Yu.F., Ievinia O.V. Naukovo-praktychnyi komentar Simeinoho kodeksu Ukrainy. Sudova praktyka z pytan simeinykh stosunkiv stanom na 03.09.2014 r. K.: Vydavnychi dim "Profesional", 2014. 480 s.
10. Kravchuk V.M., Uhrynovska O.I. Naukovo-praktychnyi komentar do Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy. 2-he vyd., pererob. i dop. Kh.: Faktor, 2010. 800 s.
11. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: naukovo-praktychnyi komentar / za zah. red. d.yu.n., profesora, akademika Akademii nauk vyshchoi shkoly Ukrainy M.M. Yasyuka. K.: Alerta, 2018. 604 s.
12. Ukhvala po spravi № 520/5161/18 (Provadzhennia № 2/520/4548/18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75541120>.
13. Rishennia po spravi № 520/5161/18 (Provadzhennia № 2/520/4548/18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75541120>.
14. Kavun S.M., Kliuiev O.M., Starodubtseva A.A. Naukovo-praktychnyi komentar Simeinoho kodeksu Ukrainy. Sudova praktyka z pytan simeinykh stosunkiv. K.: Vydavnychi dim "Profesional", 2017. 360 s.